

Barics Ernő

A MAGYARORSZÁGI HORVÁTOK NYELVE

A magyarországi horvátok irodalmi nyelve a horvát. A horvát kisebbség iskolai tankönyveit ezen a nyelven írták, ugyancsak a horvát irodalmi nyelvet használják a horvát nyelvű rádió és televízió műsoraiban, a horvát nyelvű sajtóban valamint a horvát kisebbségi intézmények hivatalos kiadványaiban. A Nyugat-Magyarországon élő úgynevezett gradišćei (gradistyei - burgenlandi) horvátok az évszázadok során kialakult regionális horvát irodalmi nyelvet használják az iskolákban és médiákban.

Horvátországban 4,5 millió állampolgárnak horvát az anyanyelve. A magyarokhoz hasonlóan jelentős számú horvát kisebbség él az ország határain kívül, a szomszédos országokban, Nyugat Európában, Észak és Dél-Amerikában.

A magyarországi horvátok irodalmi nyelve megegyezik a Horvátországban használt irodalmi nyelvvel, mint ahogyan a szomszédos országokban élő magyarok irodalmi nyelve is azonos a Magyarországon használt hivatalos magyar nyelvvel.

Ugyanakkor annak felismerése, hogy a mai horvát irodalmi nyelv elsajátítása tanulása és aktív használata szükséges, a hazai horvátok körében a horvát identitás (azonosságtudat) vállalását is jelenti. Ez azonban a régmúltban és a közelmúltban lezajlott történelmi és politikai okok miatt bonyolult képet mutat.

Ahhoz, hogy a magyarországi horvátok nyelvi sajátosságait megértsük, nyelvi, nyelvjárási bázisait megismerjük figyelembe kell venni az alábbi tényeket:

1. A hazai horvátok nem tömbben élő kisebbség. Szórványokban, földrajzilag viszonylag távol élnek egymástól. Nagyobb részük a magyar- osztrák, magyar-horvát és a magyar -jugoszláv határ mentén, illetve nem messze az országhatártól. Ez azért alakult így, mert a Dráva és Muramenti horvátokon kívül, akiket őslakosoknak lehet tekinteni, a többi horvát népcsoport a törökök elől menekülve az akkori Magyarország ritkábban lakott térségeiben telepedett le vagy a török utáni időkben, a kipusztított magyar falvakba.
2. A horvát dialektológia (nyelvjárástudomány) hagyományosan három nyelvjárási típust különböztet meg. Ezeket a kérdő névmás változataival što (sto), kaj (káj) és ča (csá) nyelvjárásoknak szokás nevezni. Magyarországon mindhárom csoport megtalálható. Vagyis a magyarországi horvátok, az általuk lakott mintegy 40 településen a Horvátországban használatos három fő nyelvjárás csoport valamelyik dialektusát beszélik.

A hazai dialektusok mindegyike elhelyezhető a megfelelő horvátországi nyelvjárási mozaikba, annak ellenére, hogy az anyaországi nyelvi környezetből kiszakítva, az évszázadok során hol lazább hol pedig semmilyen kapcsolatban nem lévén az anyaországgal, szükségszerűen számos új nyelvi sajátosság alakult ki, legfőképpen a szókincsben.

Tudnivaló, hogy mindhárom nyelvjárási - csoportnak a horvát írásbeliségnek a 12-19.századig terjedő időszakában - gazdag írásbeli múltja van. Ennek az a magyarázata, hogy a különböző történelmi korszakokban a nyelvjárások stilizált nyelvi változatai egyformán egyenrangú irodalmi nyelvként funkcionáltak. Jóllehet a mai

horvát irodalmi nyelv alapvetően a što nyelvjárásra épül, a másik két nyelvjárás-csoport számos eleme beépült a mai irodalmi nyelvbe. Ezért aztán természetes jelenségnek kell tekinteni azt is, hogy a horvát köznyelv mellett az adott nyelvjárás ismerete és aktív 51 Riječ, a magyarországi horvátok irodalmi és kulturális folyóirata, Slovenika BT, Budapest. Az első szám 1996-ban jelent meg, 1997-ben eddig két szám látott napvilágot. A tervek szerint a Riječ évente négy számmal jelentkezik. használata egy horvát anyanyelvű számára legtermészetesebb dolog itthon és Horvátországban is. A horvátul valamilyen szinten beszélő hazai turista ezt jól érzékelheti ha történetesen a horvát tengerparton nyaral. Vagyis a nyelvjárás aktív használata nem a műveletlenség jele, az irodalmival való párhuzamos használata mindennapi gyakorlat.

Minthogy a mai horvát irodalmi nyelv alapját a sto-nyelvjárás képezi, a kutatók figyelme Horvátországban, de itthon is többnyire ennek vizsgálatára terjedt ki, jóllehet a hazai horvátok jelentős része ca és kaj nyelvjárást beszél. Horvátországban is a lakosság fele ez utóbbi két nyelvjárás valamelyikét beszéli, nem szegyeve azt, ami természetes is ha ezeknek a nyelvjárásoknak a horvát nyelv és művelődéstörténetben betöltött szerepére gondolunk. A magyarországi horvátok közül a ca nyelvjárást, (néhány településen erős sto nyelvjárású elemekkel) a Vas és Győr-Sopron-Moson megyében élő horvátok beszélik. Jelentősebb települések:

Szentpéterfa, Felsőcsatár, Narda, Horvátzsidány, Peresznye, Und, Kópháza, Bezenye, Horvátkimle.

Ez utóbbi településen található Mate Mersic- Miloradicnak a nyugat-magyarországi horvátság máig is legnagyobb tudós költőjének a sirja, aki öt évtizeden keresztül, a helység papjaként szolgálta a helybéliek és a szélesebb horvát közösség lelki és szellemi felemelkedését. Ő a szerzője a "gradistyei himnusznak" is. Az emiitett Nyugat-Magyarországon élő horvátok a magyar- osztrák határ túloldalán lakó számos településen élő ausztriai horvátokkal (három szlovákiai horvát település is nyelvileg ide sorolandó) egyetemben a már említett regionális gradistyei (burgenlandi) horvát irodalmi nyelvet használják. Ennek az a sajátossága, hogy alapvetően a térségben beszélt horvát nyelvjárásokra épül, természetesen a horvát irodalmi nyelv számos elemét is átvéve, különösen a szókincs tekintetében.

A kaj nyelvjárást Zala megyében az úgynevezett Mura- menti horvátok beszélik. Jelentősebb települések: Muraker esztúr, Tótszerdahely, Tótszentmárton, Molnári, Semjénháza, Fityeház, Bajcsa. Érdekességként emiitjük meg, hogy magában a horvát fővárosban, Zágrábban beszélik legtöbben a kaj nyelvjárást, lévén a nyelvjárási terület központja.

A kaj nyelvjárást beszélték az 50-es évekig a Somogy megyei Babócsán, Vízváron, Bélaváron, Berzencén, Heresznyén és Bolhón is. Ezekben a helységekben számos, a legidősebb korosztályhoz tartozó ember még ismeri a helyi horvát dialektust.

Kaj nyelvjárású településeknek tekinthetők a Dráva-menti horvátok által is lakott Lakácsa, Szentborbás, Tólujfalu és Drávakeresztúr. Ezek a falvak a sto-nyelvjárás e-ző változatát beszélő Potonnyal, Felsőszentmártonnal. Drávasztárával és Révfaluvál együtt képezik a Dráva-menti kis horvát nyelvi szigetét, amely igen gazdag és változatos népi tárgyi és szellemi kulturális értékekkel rendelkezik, különösen a népzene, népmese és népköltészet valamint a hiedelemvilág területén. A baranyai horvátok nyelvjárásáról szólva tudni kell, hogy az irodalmi nyelv alapját képező sto-dialektus különböző ije-ző és j-ző változatait beszélik. Legnagyobb részük a török uralom alatt, vagy közvetlenül utána került Baranyába Horvátország és Bosznia

horvátok által lakott különböző vidékeiről. Római katolikus vallásúak, ami egyébként elmondható valamennyi magyarországi horvát népcsoportról. Két nagyobb csoportra oszthatjuk fel őket: sokac-horvátokra és bosnyákhorvátokra.

Mindkét horvát népcsoport zömében többnemzetiségű helységekben él, amelyekben igen gyakran nagyobb számban németek is élnek.

Bosnyákok élnek az alábbi falvakban: Szalánta, Németi, Pogány, Áta, Pécsudvard, Kökény és Szemely. A bosnyák elnevezés arra utal, hogy mai lakóhelyükre katolikus horvátokként Boszniából kerültek, s nem tévesztendő össze a muzulmán vallású, Bosznia-Hercegovinában élő bosnyákokkal, akiknél a bosnyák elnevezés földrajzi elhelyezkedésükre utal, vagyis arra, hogy Boszniában élnek.

Jelentősebb sokác települések: Kásád, Kátoly, Olasz, Versend és Mohács. Nyelviileg ide tartozik még a Bács-Kiskun megyében található Hercegszántó is, amely nemzetiség és művelődéstörténeti szempontból azzal emelkedett ki a múltban és az újabkori időkben is, hogy számos a magyarországi horvátok felemelkedéséért és jogaiért küzdő, a horvát kisebbségi közéletben jelentős szerepet betöltő személyiség innen származik.

A bunjevác-horvátok Bács-Kiskun megye legnépesebb kisebbségi etnikuma. A sto nyelvjárás i-ző változatát beszélik és a többi horvát népcsoporthoz hasonlóan latin betűkkel írják, katolikus vallásúak. A több mint 300 éve Magyarországra betelepült bunjevácok (nagyobb részük Trianon után Jugoszláviához került) legnagyobb számban Baján és Baja környékén élnek: Bácsalmáson, Csávolyon, Felsőszentivánon, Garán, Katymáron, Mátételkén, Csikérián, Bácsbokodon és Vaskuton. Talán egyetlen magyarországi horvát népcsoport sem volt kiteve akkora asszimilációs nyomásnak mint a bunjevác-horvátok. Hol katolikus szerbeknek nevezve őket a szerbségbe szerették volna őket beolvasztani, hol pedig katolikusok lévén az egyház segítségével el akarták őket magyarosítani. A különböző politikai rendszerek, körökben, saját nyelvük egyeduralmát kísérelték meg megvalósítani, ami hozott is részleges sikereket, különösen a városi lakosság körében. Mindenesetre tény, hogy a többi horvát népcsoporttól eltérően, a bunjevácok sajátos és gazdag népi kultúrájuk mellett, figyelemreméltó polgári tárgyi és szellemi, irodalmi és kulturális hagyományokkal rendelkeznek.

A felsorolásból nem hagyhatjuk ki a Kalocsa és Baja között elhelyezkedő két községet Bányát és Dusnokot valamint a Budapest környéki Tökölt sem, amely helységek horvát lakói magukat rácoknak nevezik. Mivel azonban katolikusok, a rác elnevezés megtévesztő lehet. Nem szerbekről van szó, hanem egy régebben a horvátországi Szlavóniából áttelepült horvát népcsoportról. Archaikus horvát nyelvjárásukat a horvát nyelvtudomány értékes nyelvi kincsként tartja számon. A felsorolásból egyértelműen kitűnik, hogy a magyarországi horvátok mind nyelvükben mind pedig kultúrájukban igen változatos és tarka képet mutatnak. Az egyes horvát népcsoportoknál (ahogyan látjuk a regionális sokac, bunjevác, bosnyák elnevezést megtartva) az egységes horvát nyelvi és közösségi tudat kialakulása elmaradt, illetve csak a legújabb időkben formálódik. Ennek az egységes horvát nyelvi, nemzetiségi tudat kialakításának hiánya alapvetően azzal magyarázható, hogy a horvát népcsoportok Magyarországra történő letelepedése a 18. század közepére befejeződik. Ez nagyban befolyásolja sorsuk további alakulását. Tudniillik kimaradtak azokból a nemzeti és nyelvi öntudatot kialakító és formáló folyamatokból, amelyek a 19. és 20. században, különösen a kis népek számára meghatározóak voltak. A magyarországi horvátok, leszámítva itt a bácskai bunjevácok és a gradistyei horvátok egy részének rövid ideig tartó nyelvi és kulturális reneszánszát, nemzetiségi és kulturális

szempontból megmaradtak lokális (helyi), jobbik esetben is regionális tudati szinten. Ezért szinte napjainkig majdhogynem csak helyi nyelvi és nemzetiségi tudat létezett, ami a gyakorlatban abban jelentkezett és részint így van napjainkig, hogy „mi sokacok vagyunk és sokacul beszélünk, mi pedig bosnyákok vagyunk és bosnyácul beszélünk, mi pedig bunyevácok vagyunk és bunyevácul beszélünk”. Az előbb emiitett okok miatt nem alakult ki egységes horvát nemzeti, nemzetiségi nyelvi és kulturális azonosságtudat. Ez érvényes a Dráva és Mura-menti valamint a Nyugat-Magyarországi horvátokra is jóllehet horvát elnevezéssel illetik nyelvüket és nemzetiségüket is.

Az I. világháború után az azt követő Trianoni békével a magyarországi horvátságot hosszú időre elvágták anyanemzetétől, amit aztán a mindenkori politikai rendszerek jól kihasználtak, természetesen a horvátok kárára. Hiszen a Horhy-rendszer nem a példamutató nemzetiségi politikájával vált híressé. Mi sem bizonyítja ezt jobban mint az, hogy például horvát nemzetiségű magyar állampolgár horvát hangzású vezetéknevvel semmilyen közhivatali tisztséget nem tölthetett be, még egyszerű falusi kisbíróit sem, illetve csak abban az esetben ha nevét megmagyarosítja. Ezért természetesen erre az időszakra esik a tömeges névmagyarosítás, amit jól példáz a horvát nemzetiségű települések vezetéknevtárának hirtelen megváltozása. Ebben a II. világháborút követő időszak sem hozott változást. Bár számos kisebbségi intézmény alakult a háborút követő első években, így iskolák, kollégiumok, pedagógusképző tanszékek, kulturális egyesületek, a hírhedt Tájékoztató Iroda határozata visszavetette a pozitív folyamatokat. A határozatot követően valamennyi szocialista ország, így Magyarország is mindennemű kapcsolatot megszakított Jugoszláviával, így az amúgy is esetleges, laza kapcsolat a határ itteni és túloldalán élő horvátok között teljesen megszakadt, sőt számos hazai horvátot mint gyanús, Jugoszláviával szimpatizáló elemet kitelepítettek a Hortobágyra.

És bár a 60-as évektől történtek pozitív változások mégis a történelmi és politikai események tükrében a horvát irodalmi nyelv tanítása és elsajátítása változatlanul nem kevés nehézségbe ütközik, sőt a nyelvjárások fokozatos elsorvadása is jelentkezik. Ebben nem kis szerepet játszik, hogy az egykori homogén horvát, elsősorban falusi közösségek felbomlottak. Nyelvi vonatkozásban a család, a kisebb közösség, mégha a lokális tudat szintjén is, hordozza azt ami minden nyelvnek így a horvátnak is életető eleme, mindennapi használata otthon, a családban, az iskolában, a templomban, az utcán, ami által a nyelv tovább él, tökéletesedik, csiszolódik.

A gazdasági és társadalmi változások következtében a felbomlott, elsősorban falusi közösségek nyelvi helyzete is megváltozott, s a magyar nyelv fokozatosan átvette a közös nyelvi kommunikáció szerepét. És bár a társadalmi változások és mozgások eredményeképpen a városokba költözött horvátok (Siklóson, Pécsen, Szombathelyen, Budapesten stb) kialakították a maguk kis horvát nyelvi, kulturális, esetenként vallási közösségeit, ahol a horvát nyelv művelése és gyakorlási kiemelten fogalmazódik meg, életképességükről csak egy bizonyos idő távlatából lehet értékítéletet mondani. Mindenesetre ők már tisztában vannak mi a nyelvjárás, mi a horvát irodalmi nyelv, s hogy az egyes horvát népcsoportok sokszínűségük ellenére a hazai horvátság részét képezik. Ebben persze nem kis szerepe van annak a horvát kisebbségi politikai és értelmiségi rétegnek is, amely különösen a rendszerváltozás óta a hazai horvátok egységének kialakításán és azonosságtudatának erősítésén fáradozik. A bekövetkezett politikai változásokon túlmenően ebben nagy segítséget jelent az 1992-ben függetlenségét kivívó önálló Horvátország léte, amelynek Magyarországgal kialakított kapcsolatában nincsenek rendezetlen kérdések.

A nyelvi kérdések és a horvát nyelv elnevezése körüli bizonytalanság tisztázása végett, röviden vissza kell térni az 1945 utáni időszakra. A három magyarországi déli

szláv népcsoport, a horvát, a szlovén és a szerb, egyes vezetői, amint utólag kiderült teljesen hibásan, egy nemzetiségként kívánták kezelni a három népcsoportot. Ennek következménye, hogy oly mértékben terjedt el a délszláv kifejezés használata, amit a Jugoszláviával való elmérgesedett viszony után az állami szervek még föl is erősítettek, hogy a nyolcvanas évekre már csak délszláv iskolák vannak, délszláv kulturcsoportok és természetesen délszláv nyelv. Annak érzékeltetéséül, hogy ez mekkora abszurdum, talán a legjobb példa az lehetne ha a magyar nyelv meghatározás helyett kizárólag finnugor nyelvként emlegetnénk a magyart. Mert délszláv nyelv és délszláv nép nem létezik csak déli szláv nyelvek és népek.

A kilencvenes évektől kezdődően mindez már a multté. A horvát nyelvvel és nemzetiséggel kapcsolatos kérdések tisztázódtak. Ebben jelentős szerepet vállaltak mind a horvát kisebbség politikai vezetői mind pedig a horvát nemzetiségi felsőoktatási, és általában oktatási és művelődési intézmények nem kevésbé a horvát nyelvű irott és elektronikus sajtó.

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/horvatok/magyarorszag_i_horvatok/pages/004_nyelve.htm